

Kovács Dániel László

Boronkay József „nyomorult napjai”

*Egy somogyi táblabíró végrendelete mentalitástörténeti megközelítésben**

„A haramiák a házamra ütven [...] egy a fejemhez éles fejszé-
vel a paplanon által vágott, és bal felén a hátamat, és a hom-
lokomat megvágta, a másik nagy görcsös bottal a lábamat úgy
verte, hogy a bal lábamat egészen eltörte, a jobb lábamat na-
gyon megsebesítvén, mintegy 24 sebeket ejtett rajtam [...] azt
gondolták, hogy én már meghaltam.”¹

1806 szeptemberében rablók törtek rá Boronkay József somogyi táblabíróra az éjszaka leple alatt. A vrászlói uradalmi épület² kifosztása során az idős földesurat súlyosan összeverték, a lábát és fejét ért sérülések következtében élete végéig mozgáskorlátozottá vált. A támadás nemcsak fizikailag, hanem lelkileg is megviselte, és bár a vármegyei magisztrátus túlélte a brutális incidenst, az élete addigi szakasza ezzel lezárult. Hátralévő, Boronkay saját szavaival „nyomorult napjait” generációs együttélésből adódó konfliktusok, az utódlás problematikája, valamint a közelgő elmúlásra való felkészülés árnyékolta be. A táblabírónak passzív szemlélőként kellett végignéznie családtagjai sorozatos elvesztését, feldolgoznia megváltozott élethelyzetét.

A lánya halála után újjrahasadni készülő veje miatt a hivatalnok többször is végrendekezni kényszerült, így e dokumentumok kiváló lehetőséget nyújtanak az öregkor egyéni megélésének megvilágítására. A szövegek elemzésével láthatóvá válik, hogy az idősödő Boronkay miképpen próbálta megőrizni kontrollját a mindennapjai és a családja öröksége felett, hogyan viszonyult új környezetéhez, élethelyzetéhez. A vizsgált egodokumentumok nemcsak egyetlen életút rekonstrukciójához adnak alapot, hanem kontrollforrások bevonásával³ egy nagyobb kontextus felvázolására is alkalmasak: adalékokkal szolgálnak a késő rendi kor

* A kutatás az Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Program EKÖP-24-3-II kódú pályázatával az Innovációs és Kulturális Minisztérium, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap, valamint a Pécsi Tudományegyetem anyagi és szakmai támogatásával valósult meg.

¹ MNL SVL IV.35. Végrendeletek levéltári gyűjteménye. Boronkay József végrendelete. I–II. kötet. Kihirdették: MNL SVL IV.1.b. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek. (Protocollum generalium et particularium congregationum.) 775/1816. július 1. A tanulmányban közölt forrásrészletek a mai írásmódhoz igazított, szöveghű, de nem betűhív átírásban szerepelnek.

² 1908 után Varászló.

³ A végrendelet másolata a vrászlói uradalmi levéltár anyagából is ismert: MNL SVL XIII.61. Varászlói uradalom iratai. (Fasc. 11. No. 1.). A kivételes forráscsoportra Kaposi Zoltán hívta fel

elitjének általános időskorfelfogásához. A kutatás nemcsak Boronkay személyes példáját eleveníti meg, hanem segít árnyalni a nemesi társadalom tapasztalatairól alkotott képet, még akkor is, ha a bemutatott hivatalnok vagyónában és műveltségében felfelé lógott ki a környezeteként megragadható vármegyei világból.

A TESTAMENTUMRÓL ÉS SZERZŐJÉRŐL

Boronkay József 1736-ban született a Somogy vármegyei Szilben.⁴ Családja már az oszmán hódoltság előtt kötődött a térséghez: Boronka helységet 1496-ban szerezte meg az első ismert ős, Pál, a zavaros időszakban azonban ez az adomány elveszett. A település visszaszerzése Boronkay Ferenchez köthető, aki Fekete János özvegyét, Niczky Juliannát feleségül véve tűnt fel ismét birtokosként; Szil is a frigglyel került a família kezére az 1720-as években.⁵ Innentől számíthatjuk a família újbóli jelenlétét a vármegyei birtokosok között, a családi levéltár legkorábbi iratai is ebből a korszakból származnak. Ferenc három fiúgyermeke közül József volt a legfiatalabb, de mindegyik fivérről elmondható, hogy érdemes pályát futott be. A legidősebb, György somogyi főügyesként vezényelte le Mária Terézia úrbérrendezési munkálatait a vármegyében, míg Pál Fejér megyébe költözött át, Rácalmáson lett birtokos. József neveltetéséről, esetleges tanulmányairól szóló forrást ugyan nem ismer a kutatás, az ifjúkorban elsajátított kompetenciák, mentalitások viszont kiválóan viselkedésnek későbbi (ego)dokumentumaiból. Erős katolikus öntudat, kiváló jogi és gazdasági szaktudás, a törvények, valamint a helyi viszonyok páratlan ismerete, lelkiismeretes birtokszervezés – így jellemezhető a végrendelet írójának személye.

A Boronkay-testvérek édesapjuk halála után az atyai örökséget megosztották; az elaprózódást elkerülendő az ősi földek György kezén maradtak, a fiatalabb fivérek lemondtak a maguk részéről. József a neki „járó” Kozma pusztát néhány zselérel együtt átadta bátyjának,⁶ a kézhez kapott összegből pedig saját egzisztenciája felépítésébe kezdett.⁷ Jogi pályán mozogva, ügyvédként hamar megtalálta a vár-

a figyelmet, aki korábban saját gazdaságtörténeti kutatásaihoz használta fel a fondot, ezúton is szeretném megköszönni az értékes javaslatot.

⁴ 1908 után Somogyszil. MNL OL W 202. Veszprémi egyházmegye, Somogyszil (Szil), római katolikus, vegyes, 1726–1796. Boronkay József Ferenc megkeresztelése, 1736. március 7. A család történetét röviden összefoglalta: Baranyai 1914: 611; Kempelen 1911–1932: II. 367–368; Nagy 1857–1868: II. 187–190.

⁵ Niczky Julianna, Fekete János és Boronkay Ferenc levelezései: MNL SVL XIII.61. Tized fizetésrel kapcsolatos összeírások és levelezések. (Fasc. 12.)

⁶ Az 1767-es úrbérrendezés idején mindössze három „zsöllér” családfő élt a településen, ekkor még György és József közösen birtokosok. Mária Terézia Úrbéri Tabellák: Somogy vármegye, Kozma. A Hungaricana internetes adatbázis keresőfelületén György mellett hibásan „Boronkay József özvegye” szerepel, a digitalizált anyag viszont egyértelműen József birtoklásáról tudósít.

⁷ A nemesi örökítés szabályai szerint az elhunyt halála után az örökösök osztályt (*divisiót*) ültek, az ingó és ingatlan javak felmérése után megosztottak a jusson. Az osztozkodók a megegyezést követően osztályos atyafiakká lettek, akik a későbbiekben is elővásárlási joggal rendelkeztek a társaik földjére, utódok hiányában elsőként léphettek fel jogigényekkel.

megyei közéletben a számítását, az 1760-as években derghi Somogyi Borbálával kötött házassága is ezt mutatja.⁸ A friggely Boronkay nemcsak rokonságba került olyan jelentős helyi családokkal, mint a Lengyelek, a Vrancsicsok vagy éppen a Baranyaiak, hanem későbbi birtokszerző tevékenységét is megalapozta. A bátyja által kifizetett osztályrészből sikeresen megszerezte a feleség rokonságának földjeit részben vásárlás, részben zálogbavétel révén. (Az asszony távol élő családtagjai számára könnyebbséget jelentett a szétszórt birtokok átadása, ezek ráadásul így „családon belül” maradtak.)⁹ A fiskális szorgalmas munkájának köszönhetően pár évtized leforgása alatt egy három vármegyére kiterjedő, több, mint harmincezer holdas birtoktest jött létre,¹⁰ vagyis Boronkay összességében saját kora *self-made man*jének tekinthető; ha nem is teljesen a „semmitől”, de rendkívül magasra jutott.¹¹ Táblabíróként 1790-ben Somogy vármegye egyik országgyűlési követévé is megválasztották.¹² Házassága ugyan boldog volt, de gyermekei közül egyedül Krisztina lánya élte meg a felnőttkort, így a vérvonal tovább élése, illetve az öröklés komoly problémát jelentett, a helyzet végrendelkezést kívánt.

Boronkay esete sajátos volt, hiszen javait mind saját maga gyűjtötte össze. A nemesi öröklés szabályai szerint az örökhagyó csak ingóságai és szerzett ingatlanjai felett rendelkezhetett, míg az ősi családi birtokokat kötelezően utódaira kellett hagynia. A fiskálisnak azonban nem voltak ősi birtokai, így minden földje felett teljesen szabadon dönthetett. Testamentuma nem csupán egy anyagi javakról szóló rendelkezés, hanem egy intelmekkel teli útmutatás is. „Ez hozzátok édes vöm, és kedves unokáim igaz öregatyai szeretetemből, és egyenes szívből való végső intésem, tanácsom, és a magatok, és a maradékokotok istenes viselésére örökös lelki pecsétetes testamentumom.”¹³ A szöveg közvetíti a szerzője gondolatiságát, miközben számos olyan biográfiai és mentalitástörténeti adalékkal szolgál, amelyen keresztül primer módon megismerhetővé válik Boronkay József személye élete utolsó éveiben. Természetesen a testamentum hagyományos gazdaság- és

⁸ A végrendelet tanúsága szerint a házasság 1769 körül kötött, az anyakönyvi bejegyzés nem ismert.

⁹ Boronkay a Lengyel család megbízottjaként kezdte jogi pályáját, majd egy Lengyel unoka elvételével maga is a rokonság tagja lett. A későbbi birtokszerzés alapja természetesen az asszony képvisellete volt. Kihasznlva a távollévő atyafiak gyenge érdekérvényesítő képességét könnyen tudott rokonokat rávenni a rosszul jövedelmező, elaprózódott érdekeltségek átadására készpénzért cserébe. A vásárlások pontos menetéről részletesebben: Kaposi 2019: 48–50.

¹⁰ Már önmagukban a Somogyban lévő érdekeltségek, Buzsák, Bábony, Bogát, Gardos, Gyöngyös, Hedrehely, Pat, Szerdahely. Szend, Tab, Vrászló, Viszló és Visnye községek egy több mint húsz ezer holdas jószágot alkottak, ezek egészültek ki még Varga, Liget (Baranya), illetve Pusztacsó, Benkeháza és Nagy-patty falvakkal (Vas).

¹¹ Boronkay indulási helyzetét nyilvánvalóan jelentősen segítette társadalmi státusza, kezdőtökéje, neveltetése, valamint családi kapcsolatai

¹² MNL SVL IV.1.b.-3/1790. május 19. A táblabíró diétai szerepléséhez, valamint megnyilvánulásaihoz lásd: Boronkay 1791; Kovács Á. 2013: 244–260; Melhárd 1906; Pálóczi Horváth 1791.

¹³ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 4.

uradalomtörténeti kutatások számára is rendkívül értékes forrás,¹⁴ jelen munka fókuszát viszont a mentalitástörténet vezeti.

A végrendelet megszületésének körülményei jól rekonstruálhatóak. Az idősebb földesúr talán sikeres diétai szereplésének köszönhetően rangon felül tudta kihazasítani egyetlen felnőttkort megért lányát, ráadásul a frigy mindkét fél számára előnyös volt. Krisztinát 1791-ben gróf Festetics Imre vette feleségül, aki a házasság révén nyert állandó egzisztenciát,¹⁵ míg Boronkay vérvonala nemcsak túlélte, hanem az arisztokrácia sorába emelkedett. A még mindig aktív táblabírót a hatvanas, hetvenes éveibe lépve kezdte foglalkoztatni az elmúlás gondolata: „Atyának, Fiúnak és Szentléleknek Úr Istennek nevében így teszem utolsó akaratomat és rendelkezésemet [...] mivel minden embernek meg kell halni, én is Isten kegyelméből már 72 esztendő fölül haladván [...]”¹⁶

A testamentum szövegéből kitűnik, hogy Boronkay életében az első valódi töréspontot a felesége elvesztése jelentette: „édes hitvestársam 1804-ik esztendőben 12-ik november napján [sic!] délután mintegy három fertály táján négy órára minden szentségek felvétele után, valóban ájtatosságban igaz keresztényi módra példásan ez árnyékvilágból hosszas betegsége után kiszólítva, engem valóban nagy szívbéli szomorúságban hagyott”.¹⁷ A férfit nemcsak az asszony végakaratának végrehajtása hárult,¹⁸ hanem saját utódlásának problémája is. A kérdés a lánya házassága ellenére sem volt rendezett. Krisztina az édesanyjához hasonlóan állandó egészségügyi problémákkal küzdött, és fennállt a veszélye annak, hogy halála esetén gyermekei nagykorúságukig nem férhetnek hozzá az örökségükhöz. A lány még az édesanya életében,¹⁹ rajta keresztül próbálta meggyőzni az apját, hogy hagyjon százezer forintot a vejére, illetve birtokai igazgatását engedje át, a táblabíró azonban ekkor még nem adta be a derekát. Idős kora ellenére továbbra is saját maga kívánta intézni érdekeltségeit, Somogy vármegye közgyűlésein is aktív szereplő maradt.

¹⁴ A vrászlói uradalom történetével foglalkozó vonatkozó munkáikat lásd Kaposi 1986: 363–379; Kaposi 1988: 187–222; Kaposi 2016: 67–83; illetve Kaposi 2019: 46–54.

¹⁵ Festetics Imre apósághoz hasonlóan harmadik fiúgyermekként jelentéktelen birtokokat örökölt családja hatalmas, több vármegyére kiterjedő uradalmaihoz képest, a frigy rangon aluli jellegét elhomályosította a lányon keresztül remélt kiterjedt örökség.

¹⁶ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 1.

¹⁷ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 1. Harmincöt év házasság után hitvestársa elvesztése különösen megviselte Boronkayt, akinek emlékezetébe élénken beleégett az asszony halála, az eseményről szinte percre pontosan számolt be a testamentumában.

¹⁸ Somogyi Borbála végrendelete nem ismert, férje utolsó akarata azonban többször utalt a dokumentumra. A feleség például megkérte a táblabírót, hogy évente ezer tallért adakozzon a szegények megsegítésére, mely rendelkezést később ő maga is megerősítette utódainak.

¹⁹ Az édesanyján keresztüli közbenjárás időpontja nem derül ki pontosan a végrendeletből, minden bizonnyal nem sokkal a halála előtt történhetett: „néhai kedves édes egyetlen egy lányom az édesanyját arra kérte, hogy engem arra bírjon, hogy neki szabad rendelkezésre százezer forintokat adnék”. MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 3.

A helyzet 1806 szeptemberében változott meg, amikor Boronkay vrászlói birtokára látogatott. A földesúr Grafits János kasznárnál,²⁰ az egyik uradalmi épületben szállt meg, itt érte a bevezetőben leírt támadás, amely cezúrát okozott az életében. A történetek nemcsak a testamentumból, hanem a vármegyei szervektől is ismertek.²¹ A több, mint tíz fős rablócsoport motivációja egyértelműen anyagi volt: miután megrohanták a birtokközpontot és biztosították a terepet, pénzt követelve törtek be a kasznárhoz. Grafits ellenállt, majd dulakodni kezdett a támadókkal, míg Boronkay egy benyíló szobából „az kiáltozta, puskát a rossz embereknek: mely szózatra [az egyik rabló] agyba-főbe [...] verte”.²² A haramiák végül megkapták, amiért érkeztek, egy ládából 4200 forintot, valamint fegyvereket zsákmányoltak, mielőtt a harangok félreverése miatt menekülőre fogták. A kasznár a betörők áldozatául esett, sérüléseibe nem sokkal a támadást követően belehalt,²³ és maga a földesúr sem járt sokkal szerencsésebben: az életben maradását feltehetően annak köszönhetette, hogy a banditák halottnak hitték.

A fiskális tizenkét hetes ágyhoz kötöttség után tudott ismét lábra állni, először csak mankóval, később kisebb távolságokra akár anélkül is. Boronkaynak hamar el kellett fogadnia, hogy járása élete végéig korlátolt marad. A történetek sokkolták a vármegyét, és a hírek, bár a táblabíró nem kívánta, mégis eljutottak Bécsben betegeskedő lányához. Aggódo gyermeke megnyugtatóására a birodalmi fővárosba utazott, életének „egyetlen öröme” azonban néhány együtt töltött hét után, 1807 áprilisában elhunyt. Boronkayt rövid időn belül tragédiák egész sora érte, ezek motiválták a végrendeletének megírását is:

„Ily szörnyű, és szomorú történetekkel látogatván engemet az Úristen, áldom az ő szent fölségét [...] kedves hitvestársam, utána az én egyetlen egy kedves leányom, ezek mindnyájan engemet a halál mostohasága miatt ez nyomorult mulandó csalárd világban elhagyván, [...] nagy búbanatban, szívbeli szomorúságban, és keserűségben folytatom nyomorult napjaimat, [...] az Úristennek tetszen, áldott legyen az ő szent neve, úgy cselekedjen velem, amint az ő felséges szent akarátának tetszik, itt üssön, dobjon, verjen, csak a más világon engedjen meg, és az örök kárhozattól mentsen meg, különös nagy irgalmasságot tett vélem az a mennynek, földnek ura, mikor a latrok reám jöttek, hogy akkor engem meg nem öltek, amidőn minden szentség nélkül végeztek volna ki ebből a világból.”²⁴

²⁰ Feltehetően az 1758-ban született, 1782-ben Mernyén megházasodott Grafits Jánossal azonosítható. MNL OL W 202. Veszprémi egyházmegye, Mernye, római katolikus, vegyes, 1778–1796. Grafits János és Horváth Anna házassága, 1782. október 20. Azonos nevű fia szintén kasznár volt a Boronkay-uradalomban, pecsétje többször előfordul a levéltár iratai között.

²¹ MNL SVL IV.1.a.-1843/1806. szeptember 30. és MNL SVL IV.1.b.-1843/1806. szeptember 30.

²² MNL SVL IV.1.a.-1843/1806. szeptember 30. Kiemelés aláhúzással már az eredeti szövegben is.

²³ MNL OL W 202. Veszprémi egyházmegye, Nemesvid, római katolikus, vegyes, 1784–1816. Grafits János halála, 1806. október 14.

²⁴ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 1–2.

Boronkay testamentuma első változatát 1808 augusztusában készítette el Kőszegen,²⁵ míg a halála utáni kihirdetést Somogy vármegyére bízta.²⁶ A végakarát nyitó szakasza vázolta a szöveg megszületésének kontextusát, ezt követték a táblabíró utódainak tett lelki intelmei, az anyagi javairól történő rendelkezések, valamint egyéb záró intézkedések. Új fejlemények hatására Boronkay 1811 szeptemberében úgy döntött, hogy az eredeti rendelkezéseit kiegészíti, majd az új instrukciókat tartalmazó *codicillust* szintén a vármegye levéltárába helyezte. Halálát követően, 1816 júliusában veje kérte a testamentum átadását, kihirdetését. Miután annak tartalma ismertté vált, a rokonság számos ponton ellentmondott az elhunyt utolsó akaratának. Az örökösök még 1816-ban osztályt ültek, és saját elgondolásaik szerint osztották fel a rájuk szálló jószágot.²⁷

A TESTAMENTUM A TÁBLABÍRÓ UTOLSÓ ÉVEINEK KONTEXTUSÁBAN

Boronkay a rablótámadás után új helyzetbe került, amelyet nehezen, de kénytelen volt feldolgozni. A korábban családfenntartó, birtokait igazgató, közéletben aktív gyakorló ügyvéd minden tekintetben kiszolgáltatott lett, egykori feladatait többé nem tudta ellátni. Az 1848 előtti rendi világ nem ismerte a nyugdíjba vonulás fogalmát – Somogyban a vármegyei alkalmazottak első nyugdíjintézete 1832-ben alakult, ez is csak a legkiszolgáltatottabb megyei katonákon és hajdúkon segített.²⁸ A földesurat kiterjedt nagybirtokai révén nem fenyegette egzisztenciális válság, mások viszont nem voltak ilyen szerencsések. A kisebb vármegyei hivatalok viselői (aladószedők, esküdtek) gyakran ragaszkodtak tisztségeikhez,²⁹ ez náluk egyértelműen megélhetési kérdést jelentett. Kiemelendő azonban, hogy a magasabb presztízsű magisztrátusoknál is hasonló ragaszkodás figyelhető meg, pedig számukra a gazdasági kényszer kevésbé állhatott fenn.³⁰

²⁵ Boronkay utolsó évei nagy részét a veje otthonában töltötte. A gróf 1802-ben vásárolt ingatlant Kőszegen, és kezdte meg a későbbi Festetics-Chernel palota felépítését. A döntés mögött feltehetően, apósa közeli birtokai mellett, az iskolakérdés játszott fontos szerepet: lányai Bécsben, Miklós fia Szombathelyen folytatott tanulmányokat.

²⁶ A vármegyei levéltárakba beadott végrendeletek egészen addig kerültek megőrzésre, amíg azok kihirdetését valaki az elhunyt halála után nem kérvényezte. Boronkay feltehetően nem bízva rokonaiban (elsősorban vejében) döntött a testamentum letétbe helyezése mellett; a szöveg nyilvános felolvasásával annak tartalma mindenki számára ismert és megmásíthatatlan lett.

²⁷ A néhai fiskális örökösei a pozsonyi káptalan előtt állapodtak meg a jószágok felosztásáról, nagyrészt tiszteletben tartva, máshol felülbíráva az elhunyt akaratát. MNL SVL XIII.61. A négy testvér egyezsége 1816. december 31-én. Fasc. 11. No. 5.

²⁸ Reiszig 1914: 516.

²⁹ Bereczk Imre például közel négy évtized vármegyei szolgálat után is a Marcali járás esküdte kívánt maradni mint kuriális, birtokos jövedelemmel nem rendelkező nemes. MNL SVL IV.1.b.-2046/1828. június 30.

³⁰ Ezen tisztségeket általában tehetősebb közép- vagy nagybirtokosok töltötték be, legalábbis Somogyban. Kovács D. 2024: 17–52.

Általános jelenség, hogy a hatvanas, hetvenes éveikben járók még aktív résztvevői voltak a vármegyei közéletnek, sőt néhányan igazi matuzsálemként a nyolcvanas éveikben is kitartóan maradtak. Mindennek nemcsak anyagi, hanem mentalitástörténeti okai is voltak.³¹ Az antik műveltséget ismerő, a republikanizmus politikai nyelvét beszélő elit legfontosabb értékei között szerepelt a közjó, illetve a közjóért tevés, a közzolgálat. Egy nagy presztízsű birtokos nemes nem engedhette meg magának, hogy távol tartsa magát a közügyektől, számukra nem is a pénzbeli juttatás, hanem az erkölcsi elismerés volt a lényeges.³² A vármegyék közössége gyakran marasztalta is az idős és beteg tisztviselőket,³³ munkájukra társadalmi kötelezettségként tekintettek. Boronkay viszont nem tudott már eleget tenni ezen elvárásnak. Még komolyabb problémát jelentett azonban birtokainak igazgatása.

A táblabíró hosszú évek munkájával egy jól felépített uradalmi struktúrát hozott létre, de alkalmazottai így sem láthattak el minden feladatot a jelenléte nélkül. A különböző folyamatokat időnként ellenőrizni kellett, a rablótámadás is az őszi mezőgazdasági munkák idején történt,³⁴ az egyes szövevényes jogi helyzetek állandó aktivitást kívántak a birtokos részéről. A rendi világ gyakori jelensége volt a birtokszomszédok és rokonok közötti pereskedés, a vármegyei törvényszékek munkájának nagy részét ezen kérdések kibogozása jelentette. Egy vitatott öröklés vagy birtokhatár évtizedes jogi harcokhoz vezethetett. Boronkay saját érdekeltségeit bonyolult ügyleteken keresztül szerezte meg, így nem meglepő módon gyakori célpontja – vagy éppen kezdeményezője – volt ezen küzdelmeknek.³⁵ Élete aktív szakaszának lezárultával az igazgatási és jogi feladatokat át kellett adnia, a feladatra kiszemelt jelölt természetesen Festetics Imre volt.

A fiskális és vejének kapcsolata nem volt konfliktusmentes, a gróf rászorult apósa segítségére.³⁶ A két férfi már 1802-ben megegyezett, Boronkay átengedte

³¹ Ahogy Gyáni Gábor találóan megállapította: „az egyéni és csoportszintű mentalitás, az egyénekre és halmazaikra jellemző életstílus, helyesebben az azt megtestesítő gyakorlatok konstituálják [valójában] magát a társadalmat”. Gyáni 2009: 261.

³² Boronkay például sosem viselt fizetéses állandó közhivatalt, csupán napidíjas megbízásokat vállalt.

³³ Kováts Antal első alispán például többször jelezte lemondási szándékát, a rendek kérésére azonban hivatalban maradt egészen 72 éves koráig. Polgár 2004: 45; MNL SVL IV.1.b.-879/1824. május 3. Csapody Gábor hiába kérte a vármegye közösségét, hogy legyenek tekintettel súlyos betegségére, az 1813-as tisztújításon megerősítették első alispánként, a felkérést kénytelen volt visszautasítani. MNL SVL IV.1.b. 1430/1813. augusztus 23.

³⁴ Boronkay egy augusztus 15-i keltezésű leveléből tudjuk, hogy Szent Mihály napjára tervezett visszatérni Alsóbogátra (szeptember 29., a betakarítás befejezése a néphagyomány szerint). MNL SVL XIII.61. Buzsák településsel kapcsolatos iratok. Fasc. 13.

³⁵ Például az egykori atyai fészek megszerzésért, Somogyzilért pereskedett hosszú éveken keresztül a Hunyady családdal. MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 15.

³⁶ Festetics az atyai örökségből mindössze egyedül Simonyi falut szerezte meg, ahol 1767-ben csupán öt jobbágyot írtak össze. A község össze sem hasonlítható Boronkay több vármegyére kiterjedő érdekeltségeivel. Kaposi 2016: 68. A gróf későbbi genetikai kutatásaihoz szükséges birkaállományt szintén apósa vrászlói birtokáról szállíttatta át a szomszédos Simonyiba. MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: II. 4.

a megszerzett Vrancsics-örökség felét Festeticsnek,³⁷ de a végrendelet tanúsága szerint a további adományoktól eleinte elzárkózott. Krisztina közvetített az édesapja és a férje között, megromlott egészségére hivatkozva megpróbálta kiharcolni, hogy halála után a birtokok igazgatása szintén Festeticshez kerüljön. Boronkay ellenállt, még úgy is, hogy lánya az édesanyját bevonva győzködte a táblabírót. Eredeti szándéka szerint veje nem részesült volna hagyatékából különösebben, csupán az unokák felneveléséhez szükséges egzisztenciát biztosító érdekeltségeket kapott volna. A szilárd elhatározást a vrászlói incidens, illetve Krisztina halála változtatta meg, az asszony halálos ágyán győzte meg az édesapját végakarata módosításáról. Boronkay nehezen másította meg korábbi döntését. Egyrészt éles belső konfliktussal küzdött átalakult élethelyzete miatt, másrészt vejével szemben is bizalmatlan maradt, félt, hogy birtokait elidegenítik egy esetleges új házassággal.³⁸ A korábbi erőviszonyok azonban megváltoztak: immár a mozgásában korlátozott földesúr szorult rá veje segítségére.

A táblabíró nagyapaként rendezni kívánta unokái helyzetét: Borbála (szül. 1792), Erzsébet (szül. 1794), Miklós (szül. 1794) és István (szül. 1798) mind meszse álltak a nagykorúságtól, neveltetésük és későbbi kiházásításuk főúri nívón hatalmas összegeket kívánt. A pénz előteremtése Festetics Imrére hárult, a gróf birtokai viszont aligha engedhették meg ezt a színvonalat.³⁹ Boronkay elhunytakor örökösei az unokái lettek volna, a gyermekek gyámja pedig Festetics – ez a helyzet számos problémát rejtett magában. A gróf *curator*ként csak felügyelője lehetett apósa birtokainak, azokat a kapott állapotukban kellett megőriznie. A törvények megkötötték a mindenkori gyám gondnokok kezét, a földeket nem adhatták-vehették, a hasznat az örökösök neveletésébe kellett visszaforgatni, ráadásul a felmerülő jogi költségek rendezése saját zsebből történt. Ahogy Krisztina is érvelt édesapjának, a férje képtelen lett volna ezen feladatok ellátására, anyagi helyzetét pedig csak egy új házasság orvosolhatta volna, mostohát hozva gyermekeire. Boronkay ezt nem hagyhatta. Akaratát megváltoztatva végül százezer forintot hagyott vejére, sőt birtokai igazgatását meg életében átengedte neki járadék fejében.

Teljhatalmú megbízottként a főúr teljesen szabad kezet kapott apósa érdekeltségeinek intézésére bizonyos garanciák vállalása mellett. Festetics nem házasodhatott újra, ha ezt mégis megtenné, a birtokok visszaszállnak Boronkay vérvonalára:⁴⁰ a táblabíró életében a saját kezelésébe, a halála után az unokáira. Utóbbi eshetőségre készülve a földesúr végakarátát Somogy vármegye gondjaira bízta, a testamentum kihirdetése után az unokák jogainak védelme a vármegye árvaszékének feladata lett volna. (Az *orphanalis deputatio* kiküldése biztosította

³⁷ Kaposi 2016: 70–71.

³⁸ Boronkay bizalmatlanságát Festetics pénzügyei is táplálhatták, ahogy fogalmazott: „az adósnak kifizetésében, amint tapasztaltam valóban igen feledékeny, és nem igen szereti kifizetni, hanem inkább szereti elkölteni”. MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: II. 4–5.

³⁹ Festetics birtokainak részletes bemutatásához lásd Kaposi Zoltán hivatkozott vonatkozó munkáit.

⁴⁰ Kivételt képeztek a vasi jószágok, Pusztacsó, Benkeháza és Paty, amelyek a gróf kezén maradhattak volna, hogy fedezni tudja gyermekei nevelését.

az örökség sértetlenségét a rendi világban. A gyermekek nagykorúságáig a törvényhatóság haszonbérletbe adhatta a birtokot, a bérlő által fizetett árenda pedig a felmerülő költségeket fedezte.) A végrendelező Boronkay természetesen kikötötte, hogy az átadott jószágok jövedelme kizárólag unokái felnevelésére, a birtokaik növelésére és fejlesztésére fordítható.

A testamentumból kiderült, hogy a nagyapa rendkívül mély szeretetet érzett unokái iránt, ugyanakkor nem titkolta el félelmeit sem. A továbbadandó jószágok hosszú évtizedek szorgalmas munkájával kerültek a családjá kezelésébe, a feleségével közösen szerzett javaknak saját szavaival élve ő maga volt a „főkeresője”, s halála után sem akarta, hogy ezek „prédára menjenek”.⁴¹ Boronkay, előre látva a halála utáni esetleges vitákat, a szerzeményeivel kapcsolatos összes bizonyítólevelet összegyűjtötte, rendezte és jegyzékkel látta el, megalapozva ezzel a vrászlói uradalom későbbi levéltárát. Vejének külön meghagyta, hogy gyermekeit az ország törvényeivel megismertesse, jogban jártas személyekké képezze. Az intelem valós veszélyre figyelmeztetett: az unokákra hagyott bonyolult jogügyletek magukban rejtették az örökség elvesztését vagy elaprózódását,⁴² a földesúr emiatt nem is engedte, hogy érdekeltségeit a négy unokája nagykorúságáig felosszák. Boronkay saját testvéreivel való megegyezéséből tanulva kikötötte, hogy utódai ne darabolják fel uradalmát életképtelen kisebb egységekre: a lányokat százezer forinttal fizessék ki, valamint kapják meg a nagyszülők ékszereit, a birtokokban pedig a fiúk maradjanak.

A táblabíró örökösével szembeni félelmei az események későbbi kifizetését ismerte nem voltak alaptalanok. Miután a kancelláriánál teljhatalmú megbízottjának vallotta Festetics Imrét,⁴³ a főúr önállósította magát: egyes ügyekben nem kérte ki ágyhoz kötött apósa⁴⁴ véleményét. Boronkayt nyilvánvalóan zavarta a helyzet, nehezen viselte, hogy kihagyják saját érdekeltségei igazgatásából, a testamentuma 1811-es kiegészítéséhez is egy konkrét incidens vezetett. Festetics, nem várva meg a földesúr Alsóbogátra érkezését, maga kezdett egyezkedni egy birtokvitában Lengyel Gáspárnéval, s az apósa tudta nélkül több uradalmi épületet átadott az özvegynek. Boronkay az esetről értesülve tajtékozott. Szerinte a malom, a szőlő, a cselédházak, a méhkasok, amelyekről a veje lemondott, jóval többet értek ötvenezer forintnál, ráadásul az ügylet a megkérdezése nélkül történt.

„[M]egöregedett napjaimban galibát nem érdemlettem volna, hogy az én jószágom iránt mikor volt valami alku, ott nekem is jelen kellett volna lennem, és éppen nem

⁴¹ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 4.

⁴² A testamentum megírásának idején Boronkay éppen pereskedett, a már említett szili családi kúria, illetve Csér pusztá felének tulajdonjogát vitatta a gróf Hunyadiakkal.

⁴³ MNL SVL XIII.61. Boronkay József Festetics Imrét teljhatalmú megbízottjának vallotta a személyét ért támadást követően, 1806. december 29. Fasc. 10. No. 44.

⁴⁴ A végrendelet szövegéből nem teljesen világos, hogy a táblabírót mennyire korlátozták mozgásában sérülései. Annyi bizonyos, hogy kisebb távolságokat mankó nélkül is meg tudott tenni, évente többször utazott is. A vrászlói uradalom levéltárában fennmaradt dokumentumok, hol kőszegi, hol alsóbogáti keltezésűek.

is illet hírem nélkül cselekedni, holott én szereztem mindazon cserében adott javakat, és épületeket, és én csupa jóvoltomból az édes vömnek gondviselésére, és adminisztrációjára engedtem az egész jószágomat, által és nem is mértékelt meg jól a dolgot. [...] aki máséból, és más pénzével, más fundusán teszen valamit, akár épületet, akár reá bízott jószágnak jövedelméből valamely vételt teszen, azt csak magának nem tulajdoníthatja, annál inkább, mivel kész instrukcióval adtam.”⁴⁵

A felingerelt örökhagyó élesen kritizálta a gróf döntését, sőt több korábbi sérelmét is a fejére olvasta,⁴⁶ de unokái érdekében végül korábbi rendelkezését erősítette meg: ha a főúr nem házasodik újra, akkor a jószágban maradhat.

Az időseőd földesúrnak nemcsak veje, hanem egyik unokája miatt is fájhatott a feje. A testamentum kiegészítése járadékot biztosított Miklósnak az ifjabb fivér, István nagykorúságáig, azonban csak szigorú feltételek mellett. A táblabíró előírta, hogy utóda ne „szép ruhákra” és „tívornyázásra” költse örökségét, az addigi tékozló viselkedését pedig fejezze be. Miklós már szombathelyi tanulmányai alatt adósságot halmozott fel, diáktársait itatta a kocsmákban, majd kőszegi látogatása idején csúnyán megbántotta nagyapját, „oly rosszul viselte magát, hogy rossz erkölcsé büntetést érdemel, nem pedig, hogy őt jószággal megajándékozzam”. Ezen szavak nem üres fenyegetések voltak, Boronkay retorziókat is kilátásba helyezett, ha Miklós jelleme nem fejlődne jobb irányba.

„[H]a [...] meg nem jobbítja magát, és különös jelenségét nem bizonyítja cselekedetekkel, tehát az édes vöm halálával vagy házasságával, a midőn mind a két fiú unokám a törvényes 24 esztendőt betölti, akkor a Miklósnak semmi úgymint rossz erkölcsűnek az én javaimból ne legyen egyéb, hanem csak mennyire a Viszlóban való birtokom volna, az adassék neki, és semmi más birtokában ne legyen.”⁴⁷

A kor mentalitását mutatja, hogy Boronkay aggodalmai örökösei irányában nemcsak materiális, hanem lelki indíttatásúak voltak. A testamentum megszületése mögötti fő trauma érezhetően a vrászlói incidens volt, ennek leírására több bekezdést szentelt a táblabíró. Nem az eset brutalitása rázta meg, hanem inkább annak hirtelensége, az ember mulandósága. A földesúr katolikus vallásossága rendkívül mélyen gyökerezett már korábban is, az eset viszont még tovább erősíthette a hitét.⁴⁸ Világképének részét képezte a lélek elkárhozásának gondolata, amelyet csak erkölcsös, jámbor élettel, illetve a szentségek felvételével lehet elkerülni. A testamentumban külön hangsúlyozta, hogy míg elhalt felesége és lánya

⁴⁵ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: II. 3–5.

⁴⁶ Boronkay erősen nehezményezte, hogy az átadott birtokait Festetics saját érdekeltségeinek fejlesztésére és anyagi haszonszerzésre használja. MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: II. 4–5.

⁴⁷ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: II. 7–8.

⁴⁸ A táblabíró már az 1790-es országgyűlési szereplése idején vehemensen lépett fel a „római anyaszentegyház”, illetve annak előjogainak védelmében, lásd a már idézett diétai orációját: Boronkay 1791; Pálóczi Horváth 1791.

részesültek az utolsó szentségben, lelkük üdvözült, addig ő kis híján ennek hiányában kárhozatra jutott, ettől a sorstól kívánta az utódait megóvni.

„Mind ezeket azért, hozom elől, hogy édes gyermekeim előttetek példát adok, hogy minemű változó a világ igen meg csalja az embert, azért úgy éljete, hogy mindenkor az Istent előttetek viseljétek és annak szent parancsolatait szemetek viselvén, azokban igazán, és tökéletesen eljárjatok, az Istennek szolgáljatok, és abban teljesedjen minden örömötök, úgy részint mind ezen, mind a másvilágon.”⁴⁹

Boronkay utolsó éveiben saját sorsán keresztül tapasztalta meg az anyagi javak haszontalanságát. Hiába emelte fel a vérvonalát az arisztokrácia sorába, hiába gyűjtött össze jelentős birtokot, hiába lett megbecsült tagja a vármegyei közeletnek, élete végére egyedül, megnyomorodva töltötte napjait, saját rokonai ritkán látogatták, tiszteletlenül bántak vele.⁵⁰ Okkal tanácsolta unokáinak, hogy ne az élvezeteknek és a felhalmozásnak éljenek, hanem a túlvilági üdvözülést tartásuk mindig szem előtt, mint az egyedüli fontos zsinórmértéket. Üzenete, a „vigyázzatok a lelketekre”, egy erős erkölcsi iránytűt, az alapvető keresztény értékek megtartását követelte meg – ebből a nézőpontból a lelki és anyagi mértékletesség összefügg, a földesúr okkal választotta ezt végakarata szerkezeti vezérelvének is: előbb az erkölcsi, utána a materiális intelmek. A lelki és anyagi instrukciók a szövegben többször teljesen összefonódnak.⁵¹

Az idősödő földesúr tisztában volt vele, hogy összes elmaradt földi kötelezettségét halála előtt már nem tudja teljesíteni, ezért ezeket a saját lelki üdvözülése végett az utódaira örökítette. A veje által rendezendő pénzbeli adósságok mellett olyan vállalások teljesítését is kérte, amelyek sokkal személyesebb jellegűek voltak, és az örökhagyó lelkivilágáról árulkodtak. A felesége végső akarata nyomán például remélte, hogy leszármazottai továbbra is segítik majd a helyi szegényeket évi ezer tallérral, ügyelnek az atyafiaikra, valamint az utódaik jó erkölcsben történő nevelésére. Boronkay külön kikötötte, hogy a rokonok akadályozzák meg egy-egy családtag felelőtlen viselkedését: amennyiben valaki jelentősebb adósságot halmozna fel vagy letérne a római katolikus hitről, a vármegye segítségével vegyék el a birtokát.

⁴⁹ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 2.

⁵⁰ Lásd a Miklós kapcsán bemutatott eseményeket.

⁵¹ „[A]z igaz római katholica anyaszentegyház intéseiben eljárjatok, tiszta életet tartsatok, a család világ hiúságaival lelkeiteknek veszedelmével magatok megcsalni ne hagyjátok, pazarlók ne legyetek, mert az Úristen nem pazarlásra feslett életre és rossz végre adta evilági javakat is, hanem hogy azokból jól éljete, Istentől engedett jó végre fordítsátok, a szegényeknek tehetségetek szerint adakozzatok, a szolgák bérét soha el nem húzzatok, istenes, józan, és jó erkölcsű életet éljete [...] [javaimat] nem kárhozatotokra, hanem üdvösségetekre, és szükséges tisztességes életre, nem játéokra, nem feslettségre, és prédálásra fordítsátok, úgy hogy rendelésem szerint maradékról maradékra szálljon, amennyire az Isten engedi, inkább istenesen gyarapítani, mintsem fogyasztani igyekezetek [...] soha se Isten, se király ellen pártütők ne legyetek.” MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 2–3.

Az egykori fiskális felekezeti tekintetben nem ismert megalkuvást. Az 1790-es országgyűlési szereplése idején is szilárd álláspontot képviselt: nézőpontja szerint a katolikus egyház előjogai az ősi törvényekkel összhangban nem csorbulhattak. A táblabíró különösen nehezményezte, hogy a protestáns egyházak elvetették Szűz Mária és a szentek tiszteletét, saját értékrendjével ezt képtelen volt összeegyeztetni: kárhozatba vezetőnek tekintette a lutheri és kálvini tanokat.⁵² Szűz Mária kiemelt szerepet töltött be a korszak katolikusságában, így Boronkay végrendeletében jelentős hangsúlyt kapott az andocsi Mária-kegyhely. Tervei között szerepelt, hogy a zarándokközpont oltárszobrára aranykoronát készíttet, a felesége, lánya, illetve saját lelki üdvéért pedig az itteni szerzetesekkel kívánt misét tartatni.

Boronkay végnapjai az intelmei átadásán túl egyértelműen az elmúlásra való felkészülésről, a földi adósságok lerovásáról szóltak. Valójában végrendelete is egy tartozás törlesztésének tekinthető, a lányának halálos ágyán tett ígéreteit garantálta a testamentumban. Az egykori családfő számára az élete feletti kontroll megőrzését jelentette, hogy felesége és gyermeke végső akaratát betartatta, az üdvözüléshez vezető úton emléküket ápolta. Kőszegpatyon a szereteteinek kriptát építtetett és maga is itt tervezett végső nyugalomra térni. Tanulva viszont a Vrászlón történekből, megállapította, „bizonytalan a halál, és hol esik meg nem tudhatjuk”.⁵³ A földesúr előre gondoskodott temetése körülményeiről, a helyi plébániának adományt tett, a szertartás menetét részletesen előírta. Búcsúztatóján megtiltotta a köznépek történő gyertyaosztást, nem akarta, hogy az emberek világi javak hajszolásával szentségtelenítsék meg az emléket. Akaratának teljesítését és a misemondók kifizetését örökösire bízta, ennyit kért a továbbadott jószágokért cserébe.

„Én pedig mivel lábamra elnyomorodtam, csak a halált előttem viselvén, földig leborulva imádom az én teremtő, megváltó és szentelő egy Uramat Istenemet, és annak szentséges szent kezeiben, és irgalmas isteni jóvoltában ajánlom a bűnös lelkemet, és azon esedezem az én Istenemnek, naponként, hogy boldog kimúlást adjon, és Jézus, Mária, Szent József neveinek kimondásával, minden szentségeknek részesülésével az Istenem, amikor neki tetszik, akkor vegyen magához.”⁵⁴

Boronkay József 1816. május 14-én, 80 éves korában hunyt el Kőszegen.⁵⁵

⁵² „Ez az ország, Mária országa, és éppen azért mondatik Máriájának, mert hajdan a mi első királyunk Sz. István, Magyarországon a r. katolika hitnek felállítója a királyi pálcát és koronát, az országgal együtt az Isten anyjának szentelte; mi tehát, [...] a B. Szűzet választottuk az ország pártfogójának; és [...] jóllehet a protestáns urak, már a mohácsi veszedelemtől fogva, az országba becsúsztak, és mégis a magyarok soha sem engedték közönséges törvénné tétetni, a törvénykönyvbe iktatott esküvésnek emiatt leendő elrontását, hogy abból a B. Szűz neve számkivetne.” Pálóczi Horváth 1791:28–29.

⁵³ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 2–3.

⁵⁴ MNL SVL IV.35. Boronkay József végrendelete: I. 2.

⁵⁵ MNL OL W 202. Szombathelyi egyházmegye, Kőszeg, római katolikus, halotti, 1788–1843. Boronkay József halála, 1816. május 14. A bejegyzésnél a táblabíró életkora hibásan 63 évesként szerepelt.

A TESTAMENTUM NAGYOBB NARRATÍVÁK RÉSZÉKÉNT

Fontos hangsúlyozni, hogy jelen elemzés tárgya, a végrendelet mint forrás valójában mire használható: egy testamentumból ugyan nem írható meg egy teljes életrajz, viszont szubjektív tapasztalatok, reakciók és mentalitások feltárulhatnak. A vizsgált végrendeletek elsősorban az örökhagyó belső világának, utolsó éveinek megismerésére alkalmasak, azonban értékes szeletei lehetnek nagyobb narratíváknak is. Az 1700-as évek második felének domináns politikai nyelvei az antik republikanizmus és az ősi alkotmányra hivatkozás voltak, ezeket beszélte magas szinten Boronkay József is. A két beszédmód kulcsfogalmai – a közjó, a kötelességek, az erkölcs, a törvények – központi motívumai végakaratainak.⁵⁶

A táblabíró érezhetően saját korának nemesi eszményképeként kívánta láttatni magát. A birtokos egyszerű, „semmitől érkező” földművesként írta le saját magát, aki hosszú évek szorgos munkájával teremtette meg családjá egzisztenciáját. A narratívaválasztás nem véletlen: a klasszikus római értékrendben a mezőgazdasági munka és a vérvonal továbbvitele ugyanakkora értéket képviselt, mint a haza védelme. A republikánus beszédmód alapegysége ugyan a *patria*, az ország volt, aminek mindent alá kell rendelni, Boronkaynál viszont érdekes módon a család került kiemelt helyre. Az egyedi választást valószínűleg az örökhagyó mély vallásossága és saját élettörténete indokolta. Papírra vetett gondolataiban érezhetően tovább élnek a 18. század első felének felekezeti alapú érvelései: a változó, veszélyekkel teli világban elsősorban a legkiszolgáltatottabb egységet, a családot kell megvédeni, szolgálni. A táblabíró szembehelyezkedése a protestantizmussal szintén érthető: a republikánus értékrend megköveteli az ősi erkölcsök, szokások követését, Szűz Mária és a szentek tiszteletének elvetése pont ezekkel ment szembe Boronkay megítélése szerint. Az utódok nem tagadhatják meg az ősök által továbbadott értékeket, ezeket nem változtathatják meg, nem írhatják át, hiszen azok nem az ő tulajdonaik, hanem a volt és leendő nemzedékeké is. A jelen generáció feladata csak a kapott javak sértetlen továbbadása.⁵⁷

Az antik értékek nézőpontjából egy közösség akkor indul romlásnak, amikor valaki a magánérdekét a közösség elé helyezi, saját magának kezd el gyarapítani, fényűzésre, luxusra költ, az ősi mintákat pedig idegenekre cseréli. A Boronkay által utódainak megfogalmazott intelmek teljesen ezt a narratívát követik. A nagyapa a kor politikai beszédmódjában dorgálta Miklós unokája nagyzolását, a tivornyázást, azt, hogy pénzét külföldről hozatott szép ruhákra költötte. Nem véletlen az sem, hogy a testamentum írója mindig a családtagjait kérte, hogy az eltévelyedő leszármazottakat a helyes útra térítsék: a belső egységet sosem szabad felbontani (például felekezetváltással), a megosztottság romláshoz vezet.

⁵⁶ A 19. század elején Magyarországon domináló politikai beszédmódokról lásd: Kovács–Szűcs 2009: 147–174; Nagy 2014: 22–45; Szűcs 2010: 19–42; Takáts 1998: 668–686; Takáts 2007: 14–21; Takáts 2011: 1088–1096; Takáts 2013a: 141–153; Takáts 2013b: 149–160.

⁵⁷ A Boronkay által az 1790-es országgyűlésen beszélt dialektusokat elemezte: Kovács Á. 2013: 244–260.

A republikanizmus szabadságeszméje nem valamitől való függetlenséget jelentett, hanem valaminek az ügyeiben való részvételt, amivel élni kell, az áldozatvállalás pedig nem lehetőség, hanem sokkal inkább kötelesség.

Boronkay végrendeletén keresztül láthatóvá válik az 1700-as évek végének nemesi mentalitása,⁵⁸ érdekes kérdés azonban, hogy ezen gondolatiság mennyire maradt releváns a 19. századba átlépve. A republikanizmus és az ősi alkotmányra hivatkozás dialektusának egyes elemei még hosszú évtizedekkel később is jelen voltak a magyar közbeszédben, viszont a rendi társadalom változáshoz való viszonya fokozatosan átformálódott a reformkor hajnalához érve. A Reinhard Kosselleck által „nyeregkornak” (*Sattelzeit*) nevezett átalakulás magyarországi jelentkezése elhúzódott, a kontinentális viszonylatokhoz képest lassan oldódtak csak fel a korábbi keretek. Maga a német „*Sattel*” szó egyszerre jelenthet nyeret egy ló hátán vagy hegyvonulatok között,⁵⁹ utóbbi feloldással élve valójában az a kérdés, hol helyezhetőek el a vizsgált végrendeletek: a kiindulási csúcson vagy már a lejtőn elindulva?

A premodern és modern világ közötti átmenet a fogalmak egész sorát keregette át, ezek azonban a testamentum írójának szókincsét még nem érintették. Boronkay – és az általa elfogadott beszédmódok – narratívájában az ősi erkölcsök, erények, törvények pozitív kontextusban szerepeltek, az ettől való eltérés csak negatív előjelet kaphatott. A változásellenes szemlélet állandó hanyatlást, elromlott jelent és veszélyes jövőt látott.⁶⁰ Boronkay tehát a hegynyereg csúcán vetette papírra még gondolatait, vejjével való konfliktusa viszont már az egész korszak lejtőn való elindulását sejteti. A változásellenes após szemszögéből nézve Festetics figyelmen kívül hagyta a régi tradíciókat, az idősebbek tanácsait. Amit a jelenkor szemüvegén keresztül birtokracionálizációként, tökebefektetésként, juhnesemítésként definiálnak a történeti áttekintések, az Boronkay szótárában még birtokeljárás, pénzszórás, vagy éppen juhok egyszerű elhajtása volt. A földesúr felfogása felett halála idejére már eljárt az idő, családjában bizonyosan.

Festetics Imre korábban saját édesapjával is dacolt, katonai pályára lépve számos „idegen” hatás érte, legalább négy nyelven írt és olvasott, Angliába utazva felismerte saját otthona korlátoltságát. A gróf a régi minták fenntartása helyett változásokat sürgetett, 1803-tól a juhnesemítés és a genetika elfeledett, de nemzetközi úttörője lett.⁶¹ Nem lehetett véletlen, hogy olyan ügyekben, mint apósa uradalmi épületeinek átadása, nem kérte ki az idős földesúr véleményét, a birtokracionálizáció és -konszolidáció felülírta a korábbi állapotokhoz való ragaszkodást. (Az újítás, a reformok igénye megengedte, hogy bizonyos törvényeket, instrukciókat, szokásokat megmásítsanak, szembemenve a republikanizmus, az ősi alkotmányra hivatkozás alapvetéseivel.) Festetics sok tekintetben egyszerűen

⁵⁸ A néhai fiskális szocializációs, közéletben aktívvá válásának időszaka.

⁵⁹ A folyamat magyar rendi politizálásban történő jelentkezéséhez lásd: Szijártó 2014: 5–24.

⁶⁰ Azonos a középkori kereszténység Szent Ágoston-féle időfelfogásával, amely szintén nagy hatást gyakorolhatott a vallásos Boronkayra.

⁶¹ A gróf életművéhez: Poczai 2019.

semmisnek tekintette azokat a rendelkezéseket, amelyek a felesége édesapjától érkeztek. A táblabíró még életében többször szóban is figyelmeztette vejét, hogy jussát csak akkor kaphatja meg, ha nem házasodik újra, a racionális gondolkodás, a háztartás fenntartásának szükségessége, a gyermekek számára fontos anya hiánya azonban mind azt sugalmazták, hogy ismét álljon oltár elé. Így is történt. Unokái szintén szembementek nagyapjuk instrukcióival: a francia háborúkat követő rossz gazdasági helyzetben hamar elherdálták az örökölt javakat, Boronkay halála után hat évvel birtokaik zár alá kerültek.⁶²

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

A 39. Acta generalia.

A 57. Libri regii.

W 202. A mikrofilmár „A” sorozatáról készült digitális másolatok.

Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Vármegyei Levéltára (MNL SVL)

IV.1.a. Közgyűlési iratok (Acta congregationalia).

IV.1.b. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (Protocollum generalium et particularium congregationum).

IV.35. Végrendeletek levéltári gyűjteménye (Acta testamentaria).

XIII.61. Varáslói uradalom iratai.

Mária Terézia Úrbéri Tabellák (Hungaricana)

Somogy vármegye, Kozma. <https://archives.hungaricana.hu/hu/urberi/view/somogy-kozma/> – utolsó letöltés: 2025. január 21.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Baranyai Béla 1914: Somogy vármegye nemes családai. In: Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. (Magyarország vármegyéi és városai.) Budapest, 591–634.

Boronkay, Josephum 1791: *Declaratio circa questionem illam an articulus in negotio religionis per suam Majestatem de dato 18. januarii anni 1791. statibus et ordinibus in publicam legem referri valeat...* Posonii.

Gyáni Gábor 2009: A mindennapi élet mint analitikus kategória. A társadalomtörténet-írás lehetséges új útja. *Történelmi Szemle* (51.) 2. 259–274.

⁶² Az 1811-es és 1816-os devalvációk jelentősen megnehezítették a lányok örökségből történő kifizetését, a versenyképes gyapjútermelés pedig tőkeigényessé vált. A két fiú hamar jelentős adósságot halmozott fel, 1822-ben már zárgondnokot volt kénytelen kinevezni Somogy a helyzet rendezésére. Kaposi 2016: 72–73; Kaposi 2019: 21–30.

- Kaposi Zoltán 1986: A vrászlói uradalom társadalma a 19. század első felében. *Történelmi Szemle* (29.) 2. 363–379.
- Kaposi Zoltán 1988: A vrászlói uradalom termelése és gazdálkodása a XIX. század első felében. In: Kanyar József (szerk.): *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 19*. Kaposvár, 187–222.
- Kaposi Zoltán 2016: Tudomány és gazdaság. Festetics Imre gróf birtokai és gazdálkodása a 19. század első harmadában. *Közép-Európai Közlemények* (9.) 3. 67–83.
- Kaposi Zoltán 2019: A tudatos birtokszerzés politikája. Boronkay József birtoképítő törekvései a 18–19. század fordulóján. In: Kaposi Zoltán: *Uradalmak, földbirtokosok és birtokforgalom a Dél-Dunántúlon a 19. században – Mezőgazdaságtörténeti tanulmányok 14*. Budapest, 46–54.
- Kempelen Béla 1911–1932: *Magyar nemes családok*. Budapest.
- Kovács Ákos András – Szűcs Zoltán Gábor 2009: Hogyan olvassuk a 18. századi magyar politikai irodalmat? *Korall* (10.) 35. 147–174.
- Kovács Ákos András 2013: Diétai beszédek és politikai nyelvek, 1790–1791. In: Dobszay Tamás et al. (szerk.): *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon*. Budapest, 244–260.
- Kovács Dániel László 2024: Somogyi tisztújítások a táguló politikai nyilvánosság és közéleti részvétel időszakából. Karrierutak a vármegyei igazgatásban, 1806–1830. In: Récsi Balázs (szerk.): *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 53–54*. Kaposvár, 17–52.
- Melhárd Gyula 1906: *Somogyvármegye a rendi országgyűléseken I. 1661–1812*. Veszprém.
- Nagy Ágoston 2014: Republikánizmus és csinosodás között. A nemzeti viselet és a politikai nyelvek 1790 körül. *Korall* (15.) 55. 22–45.
- Nagy Iván 1858–1868: *Magyarország családai. Címerekkel és nemzékrendi táblákkal*. Pest.
- Pálóczi Horváth Ádám 1791: *Boronkay József' Diaetái orátziója magyarul*. H. n.
- Poccai Péter 2019: *A Festetics-rejtély. A genetika története és Festetics Imre hagyatéka*. (Beszélő városok sorozat.) Kőszeg.
- Polgár Tamás 2004: Tisztújítási statútumok és az 1824. évi tisztújítás Somogy vármegyében. In: Bősze Sándor (szerk.): *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv*. Kaposvár, 39–62.
- Reiszig Ede 1914: Somogy vármegye története. In: Csánki Dezső (főszerk.): *Somogy vármegye*. (Magyarország vármegyéi és városai.) Budapest, 355–560.
- Szijártó M. István 2014: A kosellecki „nyeregidő” a 18. századi magyar politikában. In: Hermann István (szerk.): *Padányi Biró Márton veszprémi püspök emlékezete*. Veszprém, 5–24.
- Szűcs Zoltán Gábor 2010: Kontinuitás és diszkontinuitás a 18–19. század fordulójának magyar politikai kultúrájában. Politikai diskurzus-történeti esszé. *Századvég* (15.) 55. 19–42.
- Takáts József 1998: Politikai beszédmódok a magyar 19. század elején. A keret. *Irodalomtörténeti Közlemények* (102.) 1–2. 668–686.
- Takáts József 2007: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. (Osiris tankönyvek). Budapest.

- Takáts József 2011: Politikai nyelvek a „Nemzeti hagyományok”-ban. *Holmi* (23.) 9. 1088–1096.
- Takáts József 2013a: Metaforák, elbeszéléssémák és politikai nyelvek a Hitelben. *Aetas* (28.) 3. 141–153.
- Takáts József 2013b: A csinosodás politikai nyelve. In: Fazakas Gergely Tamás – Miru György – Velkey Ferenc (szerk.): „*Politica philosophiai okoskodás*”. *Politikai nyelvek és történeti kontextusok a középkortól a 20. századig*. Debrecen, 149–160.